

महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलन गर्ने
महासन्धि अन्तर्गतको

नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदन उपर निश्कर्ष टिप्पणी

FWLD

अविभेद र समानताका लागि कार्यरत

प्रकाशन नं. २०७

FWLD

अविभेद र समानताका लागि कार्यरत

२०७५

यो प्रकाशन यूएनवीमेनको सहयोगमा प्रकाशित गरिएको हो ।

महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलन गर्ने
महासन्धि अन्तर्गतको

नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदन उपर निश्कर्ष टिप्पणी

संयुक्त राष्ट्र संघीय महिला विरुद्ध भेदभाव उन्मूलन गर्ने समितिको निश्कर्ष टिप्पणी

१. समितिले नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदन (सिडा/सी/नेपाल/६) उपर नोभेम्बर २३, २०१८ का दिन भएको १६३१ औं र १६३२ औं बैठक (हेर्नुहोस् सिडा/सी/एसआर १६३१ र १६३२) मा विचार गर्‍यो । समितिका विषयहरूका सूचीलाई सिडा/सी/नेपाल/क्यू/६ मा र नेपालका जवाफलाई सिडा/सी/नेपाल/क्यू/६/एडीडी.१ मा राखिएको छ ।

क. परिचय

२. पक्ष राज्यले आफ्नो छैठौं आवधिक प्रतिवेदन पेश गरेकोमा समिति प्रशंसा गर्दछ । साथै, पक्ष राज्यले पुरक प्रतिवेदन पेश गरेकोमा, सत्र शुरु हुनु पूर्वको कार्य समूहले उठाएका विषयहरूको सूचीमा जवाफ दिएकोमा र सम्वादका क्रममा समितिले मौखिक रूपमा राखेका प्रश्नहरूको जवाफ दिएकोमा तथा थप लिखित पुष्ट्याई पेश गरेकोमा समेत समिति प्रशंसा गर्दछ ।
३. समिति महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्री महामहिम श्री थममाया थापाज्यूले नेतृत्व गर्नुभएको र कानुन, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय तथा जेनेभास्थित संयुक्त राष्ट्र संघ र अन्य अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरूका निमित्त नेपाली स्थायी नियोगका प्रतिनिधिहरू सहितको नेपालको उच्चस्तरीय प्रतिनिधिमण्डलको प्रशंसा गर्दछ ।

ख. सकारात्मक पक्ष

४. पक्ष राज्यको चौथो र पाँचौं एकीकृत प्रतिवेदन उपर सन् २०११ मा विचार विमर्श भएपछि पक्ष राज्यले कानुनी सुधार गरेको, खासगरी देहायका कानुनहरू पारित गरेकोप्रति समिति स्वागत गर्दछ :-
- क) सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य ऐन, २०७५,
- ख) कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य हिंसा (निवारण) ऐन, २०७२,
- ग) लैङ्गिक समानता कायम गर्ने र लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्ने सम्बन्धी केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०७२,
- घ) बोक्सीको आरोप (कसूर र सजाय) ऐन, २०७२ ।
५. महिलाविरुद्धका भेदभावको अन्त्य गर्ने र लैङ्गिक समानता कायम गर्ने सम्बन्धी देहायका नीतिहरू ल्याउने पक्ष राज्यको प्रयासलाई समिति स्वागत गर्दछ :-
- क) कृषि विकास रणनीति, २०७२ जसले कृषिमा लैङ्गिक समानता कायम गर्ने कुरालाई विकासको अभिन्न अङ्गको रूपमा लिएको छ,

* समितिको एकहतरौं सत्र (अक्टोबर २२ देखि नोभेम्बर ९ सम्म) ले पारित गरेको ।

- ख) निर्वाचन आयोगको लैङ्गिक र सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०७० जसले निर्वाचन प्रक्रियाका सबै धारणामा लैङ्गिक समानता कायम गर्ने लक्ष्य लिएको छ,
- ग) लैङ्गिक हिंसा निवारण तथा महिला सशक्तिकरण सम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना, २०७०,
- घ) मानव बेचबिखन खासगरी महिला र बालबालिका बेचबिखन विरुद्धको राष्ट्रिय कार्ययोजना, २०६९ ।

दिगो विकास लक्ष्य

- ६. दिगो विकासका लक्ष्यहरूको प्राप्तिको लागि उपलब्ध अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको स्वागत गर्दै समिति महासन्धिको व्यवस्था बमोजिम कानुनी र व्यवहारिक रूपमा लैङ्गिक समानता कायम गरी दिगो विकास सम्बन्धी कार्यसूची, २०३० को कार्यान्वयन प्रक्रिया अघि बढाउन आह्वान गर्दछ । समिति लक्ष्य-५ को महत्वलाई र समानता र अविभेदको सिद्धान्तलाई सबै १७ वटै लक्ष्यहरूमा मूलप्रवाहीकरण गरिनु पर्ने आवश्यकतालाई पुनःस्मरण गर्दछ ।

ग. संसद

- ७. महासन्धिको पूर्ण कार्यान्वयनमा राज्यको विधायिकी अधिकारको महत्वपूर्ण भूमिका हुने कुरामा समितिले जोड दिएको छ । समिति संघीय संसदलाई अहिले र महासन्धि अन्तर्गतको अर्को चरणको प्रतिवेदन पेश गर्ने अवधि बीचमा यी निष्कर्ष सुझावहरूलाई कार्यान्वयन गर्न आफ्नो अधिकार अन्तर्गत आवश्यक कदम चाल्न आह्वान गर्दछ ।

घ. सरोकारका मुख्य क्षेत्रहरू र सुझावहरू

संवैधानिक विधायिकी संरचना र विभेदकारी कानून

- ८. पक्ष राज्यले सन् २०१५ मा प्रगतिशील संविधान जारी गरेकोमा समिति स्वागत गर्दछ जुन संविधानको धारा १८(२) मा लिङ्गको आधारमा हुने भेदभावलाई निषेध गरिएको छ । संविधानका व्यवस्थाहरू अनुरूप हुने गरी कानूनहरू सुधार गर्ने हालको क्रमलाई सन् २०१९ को मार्च महिनाको मध्य सम्ममा पूरा गर्ने पक्ष राज्यको योजनालाई समितिले जानकारीमा लिएको छ । तर देहायका कुरामा समितिको सरोकार रहेको छ :-
 - क) संविधान र कानूनमा प्रतिविम्बित भएअनुसार विभेदप्रति पक्ष राज्यले लिएको पद्धतिले महिला र बालिकालाई बहुविभेद र अन्तरवर्गीय प्रकृतिका भेदभावबाट पूर्ण रूपमा सुरक्षा दिन सक्दैन र सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रमा हुने प्रत्यक्ष र परोक्ष प्रकारका भेदभावलाई ठोस रूपमा समेट्न सक्दैन ।
 - ख) विभेदयुक्त कानून र संविधानका व्यवस्थाहरू जस्तो नागरिकता सम्बन्धी संविधानको धारा ११ मा भएको व्यवस्था, वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ का व्यवस्था र देवानी संहिताका व्यवस्थाले महिलाको नागरिकताको अधिकार, विदेशमा रोजगारीमा पहुँचको अधिकार र सम्बन्ध विच्छेदपछि वैवाहिक सम्पत्ति पाउने अधिकारमा रोक लगाउने व्यवस्थाहरू यथाबत रहेका छन् ।
- ९. समिति पक्ष राज्यलाई महासन्धिको धारा १ र २ तथा दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. ५.१ बमोजिम आफ्नो कानुनी सुधारलाई प्राथमिकतामा राख्दै सबैतिरबाट महिला र बालबालिका विरुद्धका सबै प्रकारका भेदभाव अन्त्य गर्न र देहायका कार्यहरू गर्न सिफारिस गर्दछ:-

- क) महिलाविरुद्ध सार्वजनिक र निजी क्षेत्रमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष तथा अन्तरवर्गीय प्रकृतिका बहुविभेदपूर्ण कार्यहरूको परिभाषा सहितको विस्तृत विभेद विरोधी कानून तर्जुमा गर्ने र पीडितहरूलाई प्रभावकारी न्यायको प्रत्याभूति गर्ने,
- ख) महिला र बालिकाविरुद्ध अभै पनि बाँकी रहेका विभेदकारी संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थाहरू खासगरी नागरिकता, सम्बन्ध विच्छेदपछिको वैवाहिक सम्पत्तिको बाँडफाँड र वैदेशिक रोजगारीमा पहुँचजस्ता क्षेत्रमा रहेका सबै व्यवस्थाहरू खारेज गर्ने ।

न्यायमा पहुँच

१०. समिति स्थानीय तहमा न्यायिक समिति गठन गरेको कार्यलाई स्वागत गर्दछ र एकीकृत निःशुल्क कानुनी सहायता नीति मस्यौदा भई कानुनी सहायतामा योजनाबद्ध सुधार गरिएको कुराको जानकारी राख्दछ । तर देहायका विषयमा समितिको सरोकार रहेको छ:-

- क) महिला र बालिकाहरूलाई उनीहरूका अधिकार र न्यायमा पहुँच अभिवृद्धि गराउने र कानुनी उपचार पाउने संयन्त्रहरूको बारेमा कम जानकारी रहेको,
- ख) अन्तरवर्गीय प्रकृतिको विभेदको सामना गरिरहेका महिलाहरूले आम रूपमा बोल्ने भाषामा कानुनी सहायता दिने र लक्षित वित्तीय सहयोग उपलब्ध गराउने व्यवस्थाको अभाव रहेको,
- ग) जबर्जस्ती करणी र अन्य यौनजन्य हिंसाका मुद्दामा उजुरी गर्ने हदम्याद एक वर्ष पारिएको भएता पनि त्यस्ता कसूरको बारेमा उजुरी गर्दा महिला र बालिकालाई लाग्ने लाञ्छनालाई ध्यानमा राख्न नसक्दा यस्ता कसूरमा दण्डहिनताको बढावा हुन सक्ने देखिएको,
- घ) खासगरी स्थानीय तहमा न्यायिक र कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीहरूले यौनजन्य र लिङ्गमा आधारित हिंसाका मुद्दाहरू दर्ता गर्न दिँदैनन्, र उच्च तहमा अदालतहरूले दिएको आदेश पालना नगर्ने र त्यस्ता फैसला कार्यान्वयन नगर्ने गरेको ।

११. समिति न्यायमा महिलाको पहुँच सम्बन्धी आफ्नो सामान्य सिफारिस नं. ३३ (२०१५) बमोजिम पक्ष राज्यलाई देहायका सिफारिसहरू गर्दछ:-

- क) न्यायमा पहुँच प्राप्त गर्ने र कानुनी सहायता योजनाहरूका सम्बन्धमा उपलब्ध संयन्त्र र प्रक्रियाको बारेमा जानकारी दिन जानकारीमूलक कार्यक्रमहरू सुदृढ पार्दै लैजाने र महिलाको न्यायको खोजी गर्ने कार्यलाई थप भेदभाव निम्त्याउने र लाञ्छना लाग्नेभन्दा पनि वैधानिक र सर्वस्वीकार्य हुने सामाजिक वातावरण प्रवर्द्धन गर्ने ।
- ख) अन्तरवर्गीय र बहुविभेदको सामना गरिरहेका महिलाहरू जस्तै दलित महिला, जनजाति महिला, मधेशी र थारू महिला, धार्मिक अल्पसंख्याका समुदायका रूपमा रहेका महिला, अपाङ्गता भएका महिला, दुर्गम स्थानमा बसोबास गर्ने महिला, समलिङ्गी महिला, विलिङ्गी, परलिङ्गी महिला तथा अन्तरलिङ्गी व्यक्ति र विस्थापित आप्रवासनमा परेका महिलाहरूलाई लक्षित गरी वित्तीय सहयोग र आम रूपमा बोल्ने भाषामा कानुनी सहायता उपलब्ध गराउने,
- ग) जबर्जस्ती करणी र अन्य यौनजन्य कसूरहरूमा महिलालाई न्यायमा प्रभावकारी पहुँच सुनिश्चित गर्न सबै सन्दर्भका यौनजन्य हिंसाका मुद्दाको दर्तामा रहेका हदम्यादको व्यवस्था खारेज गर्ने,
- घ) न्यायपालिकाका सबै सदस्यहरू, स्थानीय न्यायिक समितिका सदस्यहरू, र कानून कार्यान्वयन अधिकारीहरूलाई मानव अधिकार परिषद्को विश्वव्यापी आवधिक समीक्षाको संयन्त्र अन्तर्गत पक्ष राज्यले दोश्रो चरणको समीक्षा अवधिमा व्यक्त गरेको प्रतिबद्धता अनुरूप महिला अधिकार र लैङ्गिक मैत्री अनुसन्धान तथा बयान कार्यविधिहरूका सम्बन्धमा राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान मार्फत अनिवार्य रूपमा तालिम उपलब्ध गराउने ।

महिलाको उन्नतिको लागि रहेका राष्ट्रिय संयन्त्रहरू

१२. राष्ट्रिय महिला आयोगलाई संविधान अन्तर्गत मान्यता प्रदान गरिएकोमा समिति स्वागत गर्दछ । तर देहायका विषयमा यसको सरोकार रहेको छ:-

- क) महिला अधिकार सम्बन्धी आयुक्तहरूको नियुक्तिमा ढिलाइ भइरहेको, आयोगको कार्य सम्पादनको लागि अपर्याप्त स्रोतहरू विनियोजित भएको, आयोगको कार्यक्षेत्र सीमित भएकोले आयोगले उजुरी सुनुवाई गरी कानुनी रूपमा बाध्यकार निर्णय दिन बाधा रहेको र परिणामस्वरूप आयोग महिलाका अधिकारहरूको संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्न असमर्थ रहेको,
- ख) राष्ट्रिय लैङ्गिक समानता नीति पारित हुन ढिलाइ भइरहेको र राष्ट्रिय महिला आयोग, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र सामाजिक विकास मन्त्रालयहरूबीच लैङ्गिक समानता प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा अपर्याप्त समन्वय रहेको
- ग) महिला र बालिका विरुद्धका विभेदलाई पर्याप्त रूपमा सम्बोधन गर्न स्थानीय सरकारलाई स्पष्ट अधिकार, विद्वता र स्रोतहरूको कमी भएको ।

१३. समितिले प्रभावकारी राष्ट्रिय संयन्त्र र प्रचार प्रसार सम्बन्धी आफ्नो सामान्य सिफारिस नं. ६ (१९८८) बमोजिम पक्ष राज्यलाई देहायका सिफारिस गरेको छ :-

- क) महिला अधिकारसम्बन्धी आयुक्तहरूको नियुक्ति प्रक्रियामा शीघ्रता ल्याउने, राष्ट्रिय महिला आयोगमा उजुरी सुन्ने संयन्त्र विकास गर्ने, बाध्यकारी निर्णय दिन सक्ने अधिकार प्रदान गर्ने र कार्य सम्पादनको लागि पर्याप्त मानवीय, प्राविधिक र वित्तीय स्रोतहरू उपलब्ध गराउने ।
- ख) राष्ट्रिय लैङ्गिक समानता नीति पारित गर्ने कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्ने र सो नीति कार्यान्वयन गर्ने निकायमा निर्णय गर्ने पर्याप्त अधिकार भएको र सबै तहमा महिलाका मानव अधिकार प्रवर्द्धन गर्ने सम्बन्धी र कार्यान्वयनको जिम्मेवारी भएका मन्त्रालयहरू बीचमा समन्वय र सहकार्य गर्न आवश्यक मानवीय र वित्तीय स्रोत उपलब्ध गराउने ।
- ग) महिला अधिकार र लैङ्गिक समानताका विषयलाई सम्बोधन गर्न स्थानीय सरकारको अधिकार र क्षमता सुदृढ पार्ने र महिला नेतृत्वलाई स्थानीय तहबाटै विकास गराउन लक्षित बजेट विनियोजन गर्ने कार्यलाई पुनः लागू गर्ने ।

नागरिक समाजका संस्था र राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाहरू

१४. समिति पक्ष राज्यमा महिला अधिकार प्राप्तिमा नागरिक समाजका संस्थाहरूको सक्रियताको स्वागत गर्दछ । तर यस सम्बन्धमा समिति निम्न सरोकार व्यक्त गर्दछ :

- क) संविधानका व्यवस्थाहरू कार्यान्वयन गर्ने कानून निर्माण प्रक्रियामा नागरिक समाजका संस्थाहरू र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगसँग परामर्श गर्न पक्ष राज्यका तर्फबाट गरिएको अपर्याप्त प्रयास ।
- ख) नागरिक सहभागिताको संरक्षण र नागरिक समाजको संलग्नता अभिवृद्ध गर्ने कर्ममा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको अपर्याप्त प्रयास ।
- ग) विद्युतीय कारोवार ऐन, राष्ट्रिय प्रसारण नियमावली र मस्यौदा अनलाइन मिडिया निर्देशिकामा गरिएका बन्देजकारी व्यवस्थाको कारण पक्ष राज्यमा नागरिक सहभागिताको क्षेत्र जोखिममा परेको छ र मस्यौदा राष्ट्रिय सदाचार नीति र गोपनियता सम्बन्धी नीतिमा आवश्यक संशोधन नगरिएको, नागरिक समाजका संस्थाहरूको कार्यहरूको संरक्षण गर्न र वकालत सम्बन्धी कार्यमा खर्च जुटाउन कठिनाई हुने गर्दा यस क्षेत्रमा थप रोकावट हुने ।

१५. समिति पक्ष राज्यलाई निम्न सिफारिसहरू गर्दछ :

- क) महिला अधिकार संरक्षण गर्ने लक्ष्य भएका कानून र कार्यक्रमहरू बनाउँदा महिलाका विषयमा कार्य गर्ने गैरसरकारी संस्थाहरू, राष्ट्रिय महिला आयोग र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको सार्थक सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
- ख) नागरिक सहभागिताको क्षेत्रको संरक्षण गर्ने र नागरिक समाजको संलग्नता प्रवर्द्धन गर्न राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको कार्यक्षेत्र सुदृढ तुल्याउने,
- ग) मस्यौदा राष्ट्रिय सदाचार नीति, मस्यौदा गोपनियता नीति र मस्यौदा अनलाइन मिडिया निर्देशिकालाई पुनरावलोकन गर्दा र विद्युतीय कारोवार ऐन र राष्ट्रिय प्रशारण नियमावलीलाई संशोधन गर्दा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र नागरिक समाजसँग परामर्श गरी महिला अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत गैर सरकारी संस्थाको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र उनीहरूका क्रियाकलापमाथि कुनै रोकावट नहुने कुराको सुनिश्चितता गर्ने ।

अस्थायी विशेष व्यवस्थाहरू

१६. संविधानको धारा ३८(५) अन्तर्गत महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा "विशेष अवसर" प्रदान गर्ने व्यवस्था भएकोमा समिति स्वागत गर्दछ । तर यस सम्बन्धमा समितिका निम्न सरोकारहरू रहेका छन् :-

- क) राष्ट्रिय कानुनी संरचनामा "विशेष अधिकार" सम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्थालाई स्वीकृत रूपमा समेट्ने विशेष ऐनको अभाव छ यद्यपि संविधानको धारा ४७ मा स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, आवास, शुद्ध पिउने पानी र सरसफाई तथा सामाजिक सुरक्षामा विशेष अवसरहरू प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको,
- ख) संविधानमा अन्तरवर्गीय र बहुविभेदको सामना गरिरहेका महिलहरूको विशेष आवश्यकतालाई आत्मसात गर्न नसकिएको र कानूनमा प्रयोग भएको "विशेष अधिकार" लाई सामाजिक र सांस्कृतिक रूपमा पछाडि परेको महिलामा मात्र सीमित गरिएको,
- ग) "विशेष अधिकार"को कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने संयन्त्र नभएको र अस्थायी विशेष व्यवस्थाहरूको फाइदा र उद्देश्यका बारेमा सरकारी अधिकारीमाझ अपर्याप्त जानकारी रहेको ।

१७. समिति महासन्धिको धारा ४(१) तथा अस्थायी व्यवस्था सम्बन्धी समितिको सामान्य सुझाव नं. २५ (२००४) बमोजिम पक्ष राज्यले देहायका कार्यहरू गर्नुपर्दछ भनी सिफारिस गर्दछ :-

- क) स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, आवास, शुद्ध पानी र सरसफाइमा पहुँच तथा सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था समेटिएको विशेष अवसर सम्बन्धी ऐन चाँडो पारित गर्नुपर्ने,
- ख) अन्तरवर्गीय र बहुविभेदको सामना गरिरहेका महिला र बालिकाका विशेष आवश्यकतालाई "विशेष अधिकार" सम्बन्धी कानुनी व्यवस्थामा समेटिनु पर्ने,
- ग) "विशेष अधिकार" कानूनको कार्यान्वयन पक्षको अनुगमन गरिनु पर्ने र सम्बद्ध सबै सरकारी अधिकारीहरूलाई यस्ता व्यवस्थाहरूको उद्देश्य महिला र पुरुषबीच सारभूत समानता कायम गर्नु हो भनी सचेत तुल्याउने र महिला विरुद्ध विगतमा भएको र हाल पनि भइरहेको विभेदलाई हटाउन अन्तरवर्गीय र बहुविभेद भएका खास समूहका महिलाहरू उपरको विभेद हटाउन संरचनागत, सामाजिक तथा सांस्कृतिक परिवर्तन मार्फत कार्य गर्ने ।

दोहोरिरहने भूमिका र हानिकारक अभ्यास

१८. धेरै हानिकारक अभ्यासहरू जस्तै छाउपडी, दाइजो, बोक्सीको आरोप, दलित विरुद्धको भेदभाव र बालविवाहलाई कसूर कायम गरेकोमा समिति स्वागत गर्दछ । तर समितिका निम्न सरोकारहरू रहेका छन् :-

- क) धेरै हानिकारक अभ्यासहरू जस्तै छाउपडी (महिनावारी भएका महिला र बालिकालाई एकान्तमा राख्ने), बालविवाह, दाइजो, छोराको चाहना, बहुविवाह, विधवाहरू विरुद्धको भेदभाव, बोक्सीको आरोप, दलित विरुद्धको विभेद, आदिवासी महिला र बालिका विरुद्ध विभेद, भुमा (किशोरी बालिकालाई धार्मिक कार्य गर्न बौद्ध धर्मका गुम्बाहरूमा चढाउने चलन), देउकी (बालिकाहरूलाई भाकल पूरा गर्न मन्दिरमा चढाउने चलन) र धन खाने (छोराछोरीको विवाह गराइदिए वापत बाबुआमाले रकम प्राप्त गर्ने) आदिलाई कसूर कायम गरिएको भएता पनि यी अभ्यासहरू अहिले पनि व्यवहारमा कायमै रहेका ।
- ख) अपराध संहितासँग अमिल्दा देवानी संहिताका केही व्यवस्थाहरूलाई मिलाउनको निमित्त तयार पारिएको विधेयक विचाराधीन रहेको, त्यस्ता अमिल्दा व्यवस्थाहरूले गर्दा बालविवाह रोक्ने पक्ष राज्यको प्रयासमा धक्का पुगेको र पीडितले कानुनी उपचार पाउने कुरामा अवरोध सिर्जना गरेको ।
- ग) दुई लिङ्ग भएका नेपाली व्यक्तिहरू विरुद्धको विभेद खासगरी तिनीहरूको अपमान, बालहत्या, जबर्जस्ती विवाह, तिनीहरूको स्वतन्त्र र पूर्ण सुसूचित सहमति विना नै स्वास्थ्य विज्ञान बमोजिम आवश्यक नपर्ने जाँच गराउने कार्य पक्ष राज्यको भूभागमा भइरहेको जानकारी प्राप्त भएको ।
- घ) हानिकारक अभ्यासहरूको बारेमा सबै कुरा प्रकाशमा नआएका र पीडितलाई दिइने अल्पकालिन वा दीर्घकालिन सहयोग अपर्याप्त रहेको ।

१९. विगतमा गरेको सिफारिसको स्मरण गर्दै समिति आफ्नो सामान्य सिफारिस नं ३१, हानिकारक अभ्यास सम्बन्धी बाल अधिकार सम्बन्धी समितिको सामान्य सिफारिस नं १८ (२०१४) र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. ५.३ समेतका आधारमा हानिकारक अभ्यासहरूलाई निर्मूल गर्न निम्न सिफारिस गर्दछ :-

- क) सबै प्रकारका परम्परागत हानिकारक अभ्यासहरू उपर प्रतिबन्ध लगाउने कानुन चाँडै पारित गरी त्यस्ता कार्य गर्नेहरू उपर अनुसन्धान तथा अभियोजन गरी पर्याप्त सजायको व्यवस्था गर्ने र पीडितलाई क्षतिपूर्ति समेत दिलाउने व्यवस्था गर्ने ।
- ख) हानिकारक अभ्यासहरू सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था र त्यस्ता अभ्यासले महिला र बालिकाहरूमाथि पर्ने दुष्प्रभावका सम्बन्धमा प्रहरी, न्यायपालिका, गाउँमा रहेका स्वास्थ्य सञ्जाल, धार्मिक समुदायका नेताहरू समेतका सरोकारवालाहरू माझ जनचेतना अभिवृद्धि गर्नका निमित्त ठोस लक्ष्य र स्रोतहरूको व्यवस्था समेत गरी नागरिक सवाल र स्थानीय सरकार समेतसँगको सहकार्यमा विस्तृत रणनीति विकास गर्ने कार्य चाँडै गर्ने ।
- ग) विवाहयोग्य हुने उमेर २० वर्ष तोकी अपराध संहिताको व्यवस्था अनुकूल हुने गरी देवानी संहिताका सम्बन्धित दफाहरूमा परिमार्जन गर्न तयार भएको विधेयकलाई पारित गर्न प्राथमिकताका साथ कार्य गर्ने ।
- घ) दुवै लिङ्ग भएका बालबालिकालाई कानुन बमोजिम सहमति व्यक्त गर्न समर्थ हुने उमेर नपुग्दै अनावश्यक रूपमा अपरेशन गर्ने वा अन्य मेडिकल जाँच गर्ने कार्यलाई स्पष्ट रूपमा प्रतिबन्ध लगाउने गरी कानुन निर्माण गर्ने र दुवै लिङ्ग भएका व्यक्तिहरूको अधिकारका बारेमा स्वास्थ्यकर्मी र मनोचिकित्सकहरूलाई समेत तालिम दिने ।

- ड) हानिकारक अभ्यासबाट पीडित भएका व्यक्तिहरूलाई बदलाको भावनाको डर वा सामाजिक लाञ्छना विना नै उजुरी गर्न पाउने व्यवस्था सुनिश्चित गर्ने र उनीहरूलाई कानुनी, सामाजिक, उपचारात्मक र मनोवैज्ञानिक परामर्श सहितको सहयोग र आवासको व्यवस्था समेतमा पहुँच हुने व्यवस्था मिलाउने ।

महिलाविरुद्ध लिङ्गमा आधारित भेदभाव

२०. समिति महिला र बालिका विरुद्धको हिंसा अन्त्य गर्ने सम्बन्धी चारबुँदे संकल्प प्रस्तावको स्वागत गर्दछ । तर देहायका विषयमा समितिको सरोकार रहेको छ:
- क) महिला, खासगरी आदिवासी महिला र सन् २०१५ को भूकम्पपछि अस्थायी शिविरमा बस्ने महिलाहरू उपर भएको हिंसाको बढदो दर;
- ख) लैङ्गिक सशक्तिकरण र लैङ्गिक हिंसा निवारण सम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति र कार्ययोजना पारित गर्न भइरहेको ढिलाइ;
- ग) अपराध संहितामा जबर्जस्ती करणीको परिभाषा संकिर्ण रूपमा गरिएको कुरा, पक्ष राज्यको कानूनमा युद्ध अपराधसम्बन्धी व्यवस्था नभएको अवस्था, जबर्जस्ती करणी र जबर्जस्ती गर्भपतन गराउने कार्यका विरुद्ध ठोस व्यवस्थाको अभाव ।
२१. समिति महिला विरुद्धको लैङ्गिक भेदभाव सम्बन्धी यसको सामान्य सुझाव नं. ३५ (२०१७) र अद्यावधिक सामान्य सुझाव नं. १९ समेतका आधारमा पक्ष राज्यलाई देहायको सिफारिस गर्दछ:
- क) आदिवासी समुदायहरू र अस्थायी शिविरहरूमा रहेका समुदायहरू लगायतका महिला विरुद्धमा हुने लिङ्गमा आधारित हिंसाबाट खास रूपमा प्रभावित समुदायहरूको निमित्त लक्षित सचेतना बढाउने कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने र तिनीहरूबाट लैङ्गिक हिंसा उन्मूलन कोषमा पहुँच उपलब्ध गराउने विशेष व्यवस्था गर्ने र प्रहरी सेवामा आदिवासी महिलाहरूको प्रवेशलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- ख) छलफलको समयमा संकेत गरिएको सन् २०१८ को अन्त्य अगावै लैङ्गिक सशक्तिकरण र लिङ्गका आधारित हिंसा सम्बन्धी रणनीति र कार्ययोजना पारित गर्ने र यसको कार्यान्वयनको निमित्त लिङ्गमा आधारित हिंसा अन्त्य गर्ने कोष लगायत पर्याप्त स्रोतहरू विनियोजन गर्ने,
- ग) अपराध संहितालाई संशोधन गरी यौनजन्य हिंसा, जबर्जस्ती करणी र जबर्जस्ती गराइएको गर्भपतनलाई यातनाकै रूपमा परिभाषित गर्ने र जबर्जस्ती करणीको परिभाषालाई अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको रोम विधानको व्यवस्था बमोजिम र विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकनका समयमा प्रतिबद्धता गरिए भन्ने परिस्कृत गर्ने ।

महिला र शान्ति तथा सुरक्षा

२२. समिति सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता गरिएका व्यक्तिहरू सम्बन्धी छानवीन आयोगको स्थापना भएकोमा र बेपत्ता व्यक्तिको छानवीन तथा सत्य निरूपण र मेलमिलाप सम्बन्धी ऐनमा हुन गइरहेको संशोधनको स्वागत गर्दछ । सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका जबर्जस्ती करणी र अन्य यौनजन्य हिंसाका मुद्दामा उजुरी गर्ने हदम्यादलाई निलम्बन गर्न लागिएको कुरा पनि समितिले जानकारीमा लियो । तर पनि यस सम्बन्धमा समितिका देहायका सरोकारहरू रहेका छन् :
- क) सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगलाई संशोधन गर्ने विधेयकले यौनजन्य तथा लिङ्गमा आधारित हिंसालाई मुद्दाको रूपमा अघि बढाउन बाधा सिर्जना गरेको छ र यस्ता कसूरलाई युद्ध अपराध र मानवता विरुद्धको अपराधको रूपमा लिएको छैन किनकी सन् १९९६ देखि २००६

सम्म भएको सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा भएका कसुरमा फौजदारी कानुन आकर्षित नहुने व्यवस्था छ । साथै ती कसुरहरूको परिभाषा पनि गरेको छैन, मुद्दा चलाउनु पर्दा अतिरिक्त शर्तहरू पूरा गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ, सजायको मात्रा धेरै नै कम गरेको कारण कसुरको गाम्भीर्यताको तुलनामा सजाय असन्तुलित रूपमा रहेको छ, भइरहेका फौजदारी अनुसन्धानहरू पनि निलम्बन गर्ने व्यवस्था छ र आममाफी र क्षमादान दिने व्यवस्था गरिएको छ ।

- ख) आयुक्तहरूको स्वतन्त्रताको अभाव र आयोगहरूलाई अपर्याप्त स्रोत विनियोजन भएको कारण शान्ति प्रक्रिया अघि बढ्न नसकेको ।
- ग) सशस्त्र द्वन्द्वका पीडित महिला तथा बालिका, विधवा, बेपत्ता पारिएका परिवारका सदस्यहरू, जर्जरस्ती करणी र अन्य यौनजन्य हिंसाका पीडितहरूलाई अन्तरिम राहत र पूर्ण क्षतिपूर्ति नदिइएको ।
- घ) सुरक्षा परिषद्को प्रस्ताव नं. १३२५ (२०००) लाई कार्यान्वयन गर्ने दोस्रो राष्ट्रिय कार्ययोजना पारित गर्न ढिलाइ भइरहेको ।

२३. समिति द्वन्द्व रोकथाम, द्वन्द्व र द्वन्द्वोत्तर अवस्थामा महिलाको भूमिका सम्बन्धी सामान्य सिफारिस नं. ३० (२०१३) र सामान्य सिफारिस नं. ३३ (२०१५) बमोजिम पक्ष राज्यलाई निम्न सिफारिस गर्दछ:

- क) सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा भएका यौनजन्य हिंसाका मुद्दामा हदम्यादको व्यवस्था हटाउने, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐनको संशोधनलाई पक्ष राज्यको अन्तर्राष्ट्रिय कानुन अन्तर्गतको दायित्व बमोजिम परिमार्जन गर्ने, नागरिक समाज र पीडितहरूसँग परामर्श गर्ने, सन् २०१५ को फेब्रुअरी २६ (तदनुसार २०७१ फागुन १४) को सर्वोच्च अदालतको फैसलालाई ध्यानमा राख्दै क्षमादान सम्बन्धी व्यवस्था सच्याउने गरी परिमार्जन गर्ने र ऐनमा लैङ्गिक दृष्टिकोणलाई समावेश गर्ने कुराको सुनिश्चितता गर्ने ।
- ख) आयुक्तहरूको स्वतन्त्रता र निरपेक्षता सुनिश्चित गर्न आवश्यक उपयुक्त कदमहरू चाल्ने र दुवै आयोगको संचालनको लागि पर्याप्त मानवीय, प्राविधिक र वित्तीय स्रोतहरू उपलब्ध गराउने ।
- ग) सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा पीडित भएका महिला र बालिकाहरूलाई अन्तरिम राहत र पूर्ण तथा प्रभावकारी क्षतिपूर्ति, पुनर्स्थापना सहितको न्यायमा पहुँच दिने र भविष्यमा त्यस्ता घटना नदोहोरिने कुराको प्रत्याभूति गर्ने ।
- घ) महिला, शान्ति र सुरक्षा सम्बन्धी सुरक्षा परिषद्को प्रस्ताव नं. १३२५ (२०००) लाई कार्यान्वयन गर्ने दोस्रो राष्ट्रिय कार्ययोजना पारित गर्ने कार्य चाँडो गरी पक्ष राज्यमा दिगो शान्ति कायम गर्ने ।

मानव बेचबिखन र वेश्यावृत्तिको शोषण

२४. समिति मानव बेचबिखन वा पीडितहरूको पुनर्स्थापनाको लागि हरेक जिल्लामा कोषको व्यवस्था गरेको र न्यायिक तथा कानुन कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीहरूलाई मानव बेचबिखनका बारेमा तालिम दिएको कुराको स्वागत गर्दछ ।

तर यस सम्बन्धमा निम्न सरोकार व्यक्त गर्दछ :

- क) वैदेशिक रोजगार ऐनले महिलालाई वैदेशिक रोजगारीका अवसरबाट वञ्चित गराएको र विदेशी घरेलु कामदारको रूपमा काम गर्न जानबाट रोकेको कारण महिलाहरू खासगरी विस्थापित

महिला, गाउँका महिला, आदिवासी तथा दलित महिला र बालबालिकालाई गैरकानुनी किसिमले श्रम आप्रवासनमा जान बाध्य बनाएको कारण मानव बेचबिखनका पीडित हुन सक्ने जोखिम बढेको ।

- ख) बेचबिखन पीडित महिला र बालबालिकालाई शुरूमै पहिचान गरी अन्यत्र सिफारिस गरी पठाउने संयन्त्रको अभाव ।
 - ग) पीडित तथा साक्षी संरक्षणको अपर्याप्त व्यवस्थाको कारण बदलाको डर भएकोले महिला र बालबालिका विरुद्ध हुने मानव बेचबिखनका अपराधहरूमा कम उजुरी पर्ने गरेको ।
 - घ) मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐनमा मानव बेचबिखनको परिभाषा संकिर्ण किसिमले गरिएको कारण यौनजन्य हिंसाबाट महिला र बालबालिकालाई संरक्षण गर्न नसकिएको, अदालतमा उपस्थित नहुने महिलालाई जरिवाना गर्ने गरिएको र पर्याप्त क्षतिपूर्ति प्रदान नगर्ने गरिएको ।
 - ङ) राज्यका अधिकारीहरूको लापरवाही र प्रत्यक्ष मिलेमतो तथा वैदेशिक रोजगार ऐन अन्तर्गत हुने मानव बेचबिखन सम्बन्धी अभियोजनको कारण महिला र बालिकाविरुद्ध हुने मानव बेचबिखन सम्बन्धी अपराधमा दोषी प्रमाणित हुने दर न्यून भएको तथा कम सजाय निर्धारण भएको ।
 - च) मानव बेचबिखनबाट पीडित महिला तथा बालिकाहरूको लागि आश्रयस्थलको व्यवस्था गर्न पर्याप्त स्रोत वितरण नभएको । साथै वेश्यावृत्तिमा संलग्न महिलाहरू लगायत मानव बेचबिखनका पीडितहरूले आफू बेचिएकै परिणामस्वरूप गरेका कार्यहरूको लागि पक्राउ गरिएको, थुनामा राखिएको र निर्वासन गरिको सम्बन्धी जानकारी आएको ।
२५. मानव बेचबिखन तथा लैङ्गिक र अन्य प्रकारका शोषण लगायत सार्वजनिक र निजी क्षेत्रमा महिला र बालिकाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा निवारण गर्न समिति पक्ष राज्यलाई दिगो विकास लक्ष्यको ५.२ मा लक्षित हुन ध्यानाकर्षण गराउँदछ र देहाय बमोजिमका सिफारिस गर्दछ:-
- क) वैदेशिक रोजगारमा जान इच्छुक महिला कामदारहरूमा लागू गरिएको प्रतिबन्ध फुकुवा गर्ने र ग्रामिण, विस्थापित, आदिवासी जनजाती र दलित महिला तथा बालिकाहरूमा बेचबिखनका जोखिम र बेचबिखनको आपराधिक प्रकृतिका सम्बन्धमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने;
 - ख) बेचबिखनका पीडितहरू समयमा नै पहिचान गर्ने र तिनीहरूलाई सुरक्षा सेवा प्रदान गर्ने सुनिश्चित गर्न आधारभूत कार्यविधि अवलम्बन गर्ने र त्यसका विषयवस्तु न्यायिक तथा कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारी र सेवा प्रदायकहरूलाई प्रदान गरिने प्रशिक्षणमा पनि समावेश गर्ने;
 - ग) साक्षी र पीडितको सुरक्षा सम्बन्धी विधेयक अविलम्ब पारित गर्ने र नेपाल प्रहरी प्रतिष्ठान तथा राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान मार्फत पीडितको संरक्षण सम्बन्धी राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्डबारे प्रशिक्षण प्रदान गर्ने;
 - घ) मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐनको संशोधन विधेयकलाई Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children सँग मेल खानेगरी अविलम्ब परिमार्जन गर्ने र विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकनका बखत गरिएका प्रतिबद्धता बमोजिम हुने गरी उक्त प्रोटोकल अविलम्ब अनुमोदन गर्ने;
 - ङ) कसूरको गम्भीरता बमोजिम सजाय निर्धारण हुने र बेचबिखनका पीडितहरू अपराधिक दायित्वबाट मुक्त हुने कुराको सुनिश्चितता गरी महिला तथा बालबालिकाको बेचबिखन, भ्रष्टाचार र राज्यका अधिकारीहरूको मिलेमतो सम्बन्धी मुद्दाहरूको अनुसन्धान गर्ने, अभियोजन गर्ने र सजाय निर्धारण गर्ने;

- च) बेचबिखनबाट पीडित महिला र बालिकाहरूलाई कानूनी परामर्श, स्वास्थ्य उपचार, मनोवैज्ञानिक सहयोग, पुनःस्थापना र क्षतिपूर्तिमा पहुँच लगायत निजहरूलाई पर्याप्त सुरक्षा र उपचार प्रदान गरिने सुनिश्चितता गर्न पुनर्स्थापना केन्द्रहरूमा पर्याप्त स्रोतहरूको व्यवस्था गर्ने ।
२६. मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐनले वेश्यावृत्तिको कारणबाट हुने शोषणलाई दण्डित नगरी वेश्यावृत्तिमा संलग्न महिलाहरूलाई दण्ड दिने गरेकोमा समितिको सरोकार रहेको छ । त्यसैगरी मनोरञ्जन तथा अतिथि सत्कार सेवासँग सम्बन्धित क्षेत्रमा गरिने कामको नियमन र उक्त क्षेत्रको अनुगमन नहुने कुरामा पनि समिति सरोकार व्यक्त गर्दछ । कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीहरूले वेश्यावृत्तिमा संलग्न महिलाहरूलाई दुर्व्यवहार र हिंसाजन्य कार्य गर्ने गरेको, कण्डम साथमा राख्नुलाई वेश्यावृत्तिमा संलग्न रहेको सम्बन्धी प्रमाणको रूपमा लिइने गरेको र वेश्यावृत्तिमा संलग्न महिलाहरूलाई धमक्याउने र पक्राउ गर्ने विषयमा समेत यस समितिका सरोकार रहेको छ ।
२७. समिति पक्ष राज्य लाई देहाय बमोजिम सिफारिस गर्दछः -
- क) वेश्यावृत्तिमा संलग्न रहेका महिलाहरूको अनुगमन र उनीहरूको शोषणबाट कानूनी सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने एक बृहत नीति, कानूनी र नियमनकारी संरचना निर्माण गर्ने र त्यस्तो कार्यमा संलग्न भएकै कारणले उनीहरूलाई अभियोजन नगरिने सुनिश्चितता गर्ने;
- ख) वेश्यावृत्तिमा संलग्न महिलाहरूलाई दुर्व्यवहार गर्ने र धमक्याउने कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीहरूका सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्ने, अभियोजन गर्ने र सजाय दिने र पीडितहरूलाई लैङ्गिक संवेदनशील ढंगले सुरक्षा र सहयोग प्रदान गरिने कुराको सुनिश्चित गर्ने;
- ग) वेश्यावृत्ति छोड्न चाहने महिलाहरूको लागि बहिर्गमन कार्यक्रम सुदृढ तुल्याउने ।

राजनीतिक र सार्वजनिक कार्यमा सहभागिता

२८. राज्यका सम्पूर्ण निकायहरू र संघीय संसदमा महिलाको प्रतिनिधित्व सम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्था प्रारम्भ गरेकोमा समिति प्रशंसा गर्दछ । तर समिति देहायका विषयहरूमा सरोकार राख्दछः-
- क) न्यायपालिका, कानून कार्यान्वयन निकाय र परराष्ट्र सेवामा महिलाको निम्न प्रतिनिधित्व हुनु;
- ख) विशेषगरी दलित महिलाको हकमा निर्वाचनको आरक्षण र समानुपातिक समावेशिता सम्बन्धी संवैधानिक प्रावधानको कार्यान्वयन अपर्याप्त हुनु;
- ग) संघीय तहमा उप सभामुख र स्थानीय तहमा उप मेयर वा उपाध्यक्ष जस्ता तल्लो पदमा, विशेषगरी दलित र आदिवासी जनजाती महिलाहरूको, उच्च प्रतिनिधित्व हुनु;
- घ) स्थानीय तहमा निर्वाचित महिलाहरू, विशेषगरी दलित र आदिवासी जनजाती महिलाहरू, सँग निर्णय प्रक्रियाको क्रममा छलफल सल्लाह नगरिनु र निजहरूलाई प्राप्त जनादेश प्रभावकारी रूपमा पूरा गर्न निजहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने प्रयासहरू अपर्याप्त हुनु;
२९. राजनीतिक र सार्वजनिक जीवनमा महिला सम्बन्धी सामान्य सिफारिस नं २३ (१९९७) अनुरूप हुने गरी कार्य गर्न समितिले पक्ष राज्यलाई देहायका सिफारिसहरू गर्दछः-
- क) न्यायपालिका, कानून कार्यान्वयन र कुटनैतिक सेवामा, विशेषगरी निर्णय निर्माणको तहमा, महिला र पुरुषबीच सारभूत समानता हासिल गर्न, महासन्धिको धारा ४ (१) र समितिको सामान्य सिफारिस नं ५ को मर्म अनुरूप हुने गरी लक्षित उपायहरू अवलम्बन गर्ने;
- ख) निर्वाचनमा आरक्षण गरिएका स्थानको कार्यान्वयन तथा स्थानीय, जिल्ला र संघीय तहमा राज्यका निकायहरूको संगठन संरचनाको अनुगमन र कार्यान्वयन गर्ने र यो नियमको परिपालना नगर्ने राजनीतिक दलहरूलाई दण्ड दिने सम्बन्धी उपायमा विचार गर्ने;

- ग) महिला र पुरुष बीच समानता हासिल गर्न उम्मेदवारको सूचीको लागि महिला र पुरुष पालैपालो हुने गरी समानुपातिक प्रतिनिधित्व प्रणाली (कहिलेकाहीँ slide वा zipper प्रणाली पनि भनिने) प्रारम्भ गर्ने र निर्वाचनमा उठ्ने महिला र सार्वजनिक कार्यालयहरूमा निर्वाचित महिलाहरूको लागि लक्षित प्रशिक्षण र सल्लाह सम्बन्धी कार्यक्रम र वर्तमान तथा भविष्यका महिला नेताहरूलाई नेतृत्व र वार्ता कला तथा कुशलता सम्बन्धी कार्यक्रम अभिवृद्धि गर्ने ;
- घ) निर्णय प्रक्रियामा दलित र आदिवासी जनजाती महिला लगायतका समाजका सम्पूर्ण समूहका महिलाहरूको पूर्ण र समान सहभागिताको महत्व सम्बन्धमा सार्वजनिक अधिकारीहरू र समाजको सचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।

नागरिकता

३०. पक्ष राज्यले नागरिकता लिने सम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्था समानता र अविभेदको सिद्धान्तमा आधारित भएको भनी दिएको जानकारी र नागरिकता सम्बन्धी ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको विधेयक संघीय संसदमा पेश गरेको विषय यस समितिले ध्यानमा लिएको छ । तर पनि समिति देहायका विषयहरूमा सरोकार राख्दछ:-

- क) विवाहका माध्यमबाट नागरिकता दिलाउन नसक्ने तथा आफ्नो सन्ततिलाई नागरिकता दिलाउने सक्षमतासँग सम्बन्धित महिलाको स्वाधीनतालाई सिमित गर्ने संविधानको धारा ११ (३), ११ (५) र ११ (७) का विभेदकारी व्यवस्थाहरू;
- ख) महिला, विशेषगरी एकल महिला, हरूलाई निजहरूको सन्ततिलाई नागरिकता प्रमाणपत्र दिन र दर्ता गर्न स्वीकृति नभएको र यसको कारण निज महिलाहरू र निजका सन्तति बैङ्क खाता खोल्न, सवारी चालक अनुमतिपत्र लिन, निर्वाचनमा मत हाल्न, सम्पत्ति व्यवस्था गर्न, शिक्षामा पहुँच राख्न, यात्रासम्बन्धी कागजात प्राप्त गर्न, सार्वजनिक क्षेत्रमा रोजगार गर्न र सामाजिक सेवाहरूबाट लाभ लिनबाट वञ्चित हुने गरेको;
- ग) पक्ष राज्यमा ठूलो संख्यामा मानिसहरू राज्यविहिन हुने जोखिममा रहेका र सन् १९५४ को राज्यविहिन व्यक्तिहरूको अवस्था सम्बन्धी महासन्धि र सन् १९६१ को राज्यविहिनता न्यूनीकरण सम्बन्धी महासन्धिलाई सम्मिलन गर्ने निश्चित समय-तालिका नरहेको ।
३१. यस समितिले महिला शरणार्थीको अवस्था, शरण/आश्रय, नागरिकता र राज्यविहिनताका लैङ्गिक आयामहरू सम्बन्धी सामान्य सिफारिस नं ३२ (२०१४) अनुरूप देहायका सिफारिस गर्दछ:-

- क) विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकनका क्रममा गरिएका प्रतिबद्धताहरू बमोजिम नेपाली महिलाहरूले देशभित्र वा बाहिर जहाँ रहे तापनि निजका सन्ततिलाई र निजका विदेशी पतिलाई नेपाली पुरुषको सरहको शर्तमा आफूबाट नागरिकता प्रदान गर्न सक्ने कुराको प्रत्याभूत गर्न महासन्धिको धारा ९ (२) सँग बाभिएका संविधानका सम्पूर्ण विभेदकारी व्यवस्थाहरू संशोधन वा खारेज गर्ने;
- ख) पति वा पत्निको परिवारको सहमति र सहयोग र पति कहाँको भन्ने सम्बन्धी र पतिको पहिचान सम्बन्धी कागजातहरूको आवश्यकता हटाई नागरिकता ऐन संशोधन गर्न बनेको विधेयक र सम्बन्धित नियमहरूका साथै जन्म, मृत्यु र अन्य व्यक्तिगत घटना दर्ता ऐनको मस्यौदा महासन्धिको मर्म अनुरूप हुने गरी बनाउने;
- ग) आमाको नेपाली नागरिकताको आधारमा निजको सन्ततिलाई नागरिकताको प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने र नागरिकता सम्बन्धी निवेदन लिन अस्विकार गरेमा सोको उजुर गर्ने संयन्त्र स्थापना गर्ने सम्बन्धी सन् २०१३ मा जारी गरिएको परिपत्रका सम्बन्धमा जिल्ला प्रशासन कार्यालयका अधिकारीहरूलाई प्रशिक्षण दिने;

- घ) महिलाहरूले नागरिकताको प्रमाण सुरक्षित गर्न भोग्नु पर्ने समस्यालाई मध्यनजर गर्दै नागरिकताको प्रमाणपत्र जारी गर्ने टोली खटाई आवधिक रूपमा नागरिकताको प्रमाणपत्र वितरण गर्ने अभियान सञ्चालन गर्ने ;
- ङ) सन् १९५४ को राज्यविहिन व्यक्तिहरूको अवस्था सम्बन्धी महासन्धि र सन् १९६१ को राज्यविहिनता न्यूनीकरण सम्बन्धी महासन्धिलाई सम्मिलन गर्ने ।

शिक्षा

३२. शिक्षामा महिलाहरूलाई विशेष अवसर सम्बन्धी संविधानमा व्यवस्था गरिएको, समावेशी शिक्षा नीति अपनाइएको र विद्यालय भर्ती सम्बन्धमा लैङ्गिक समानतामा महत्वपूर्ण प्रगति भएकोमा समिति स्वागत गर्दछ । तर समिति देहायका विषयमा सरोकार व्यक्त गर्दछ:-
- क) गरीब घरपरिवारका, दुर्गम क्षेत्रका, तल्लो जातका, आदिवासी जनजाती र धार्मिक तथा भाषिक अल्पसंख्यक समूहका बालिकाहरू र शारीरिक अपाङ्गता भएका बालिकाहरूमा विद्यालय भर्ना हुने दर न्यून र विद्यालय छोड्ने दर उच्च भएको;
 - ख) सन् २०१५ मा गएको भू-कम्पका कारण लगायतले धरासायी शैक्षिक पूर्वाधार जसले गर्दा बालिकाहरू विद्यालय जान लामो दूरी तय गर्न बाध्य भएको र स्वच्छ खानेपानी तथा पर्याप्त सरसफाई सुविधामा पहुँचको कमी भएको;
 - ग) बालिकाहरूले विद्यालयमा शिक्षक शिक्षिका लगायतबाट हुने यौनजन्य दुर्व्यवहार, शारीरिक सजाय र दुर्व्यवहारबाट पीडित भएको;
 - घ) सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षिकाहरूको प्रतिनिधित्व न्यून भएको ।
३३. दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य ४.५ लाई मध्यनजर गर्दै, बालिकाहरू र महिलाहरूको शिक्षाको अधिकार सम्बन्धी सामान्य सिफारिस नं ३६ (२०१७) अनुरूप समिति पक्ष राज्यलाई शिक्षामा भएको लैङ्गिक विभेद निवारण गर्न देहाय बमोजिमका सिफारिस गर्दछ:-
- क) गरीब घरपरिवारका, दुर्गम क्षेत्रका, तल्लो जातका, आदिवासी जनजाती र धार्मिक तथा भाषिक अल्पसंख्यक समूहका बालिकाहरू र शारीरिक अपाङ्गता भएका बालिकाहरूको लागि सहयोग संयन्त्र, छात्रवृत्ति र प्रोत्साहन अभिवृद्धि गरेर, शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई समावेशी विद्यालयका सम्बन्धमा प्रशिक्षण दिएर र पक्ष राज्यको विद्यालय क्षेत्र सुधार योजनाको खाकामा ती उपायहरूको कार्यान्वयनको अनुगमन गरेर शिक्षामा समानता र समावेशिता प्रवर्द्धन गर्ने क्रियाकलाप सुदृढ पार्ने;
 - ख) समुदायबाट मनासिब दुरीमा रहने गरी बालिका तथा अपाङ्गमैत्री विद्यालयहरू रहेको सुनिश्चित गर्ने र स्वच्छ खानेपानी र बालिकाहरूको लागि छुट्टै सफा शौचालयको व्यवस्था गर्ने;
 - ग) विद्यालयभित्र र बाहिर बालिकाहरूको सुरक्षा सम्बन्धी विषय सम्बोधन गर्ने, विद्यालयमा बालिकाविरुद्ध हुने शारीरिक दण्ड, कष्ट, दुर्व्यवहार वा लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा जस्ता कार्यहरूको प्रभावकारी अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने र सुरक्षित विद्यालय घोषणापत्र अनुमोदन गर्ने;
 - घ) शिक्षक शिक्षिका प्रशिक्षण केन्द्र र कलेजहरूमा महिलाको प्रवेश वृद्धि लगायतका कार्य गरेर प्राथमिक र माध्यमिक तहमा शिक्षिकाको अनुपात अभिवृद्धि गर्ने;
 - ङ) शिक्षामा हुने विभेदका विरुद्ध राष्ट्रसंघीय शैक्षिक, वैज्ञानिक र साँस्कृतिक संगठन महासन्धिमा सम्मिलन हुने ।

रोजगारी

३४. समान महत्वको काममा समान पारिश्रमिक सुनिश्चित गर्ने, लिङ्गका आधारमा विभेद निषेध गर्ने र घरेलु कामदारहरूलाई न्यूनतम पारिश्रमिक र सार्वजनिक र साप्ताहिक बिदा प्रदान गर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको श्रम ऐनलाई समिति स्वागत गर्दछ । समितिले सुरक्षित बसाई-सराई सम्बन्धी नीति बनाइएको कुरालाई पनि जानकारीमा राखेको छ । तर यस समिति देहायका विषयहरूमा सरोकार व्यक्त गर्दछ:-
- क) श्रम बजारमा विद्यमान ठाडो र तेर्सो विभाजनलाई निवारण गर्न अपनाइएका उपायहरूसम्बन्धी जानकारीको अभाव रहेको;
 - ख) औपचारिक र अनौपचारिक क्षेत्रमा रोजगार गर्ने महिलाहरू, विशेषगरी घरेलु काममा संलग्न कामदारहरू, मा योगदानमा आधारित समाजिक सुरक्षा ऐन अन्तर्गत रहेका निजहरूको अधिकारका सम्बन्धमा सचेतनामा कमी भएको र सो कार्यान्वयन गर्न कोष अपर्याप्त रहेको कारणले उक्त ऐनमा विस्तार गरिएको सुरक्षणबाट महिलाहरूले लाभ लिन नसकेको;
 - ग) यौनजन्य दुर्व्यवहारका घटनाहरूको उजुरी न्यून भएको र कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य दुर्व्यवहार (नियन्त्रण) ऐनको कार्यान्वयन अपर्याप्त रहेको;
 - घ) श्रम ऐनमा व्यवस्था गरिए बमोजिमको कार्य अवस्थाका शर्तहरूको कार्यान्वयन प्रत्याभूत गर्न घरेलु काम र मनोरञ्जन क्षेत्र लगायतका औपचारिक र अनौपचारिक कार्यस्थलहरूको निरीक्षण अपर्याप्त भएको ।
३५. सम्पूर्ण महिला र पुरुषको लागि पूर्ण र उत्पादनशील रोजगार र सभ्य काम तथा समान महत्वको कामको लागि समान ज्यालाको लागि दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य ८.५ लाई मध्यनजर गर्दै समिति पक्ष राज्यलाई देहाय बमोजिमको सिफारिस गर्दछ:-
- क) अर्को प्रतिवेदनमा श्रम बजारमा रहेको ठाडो र तेर्सो विभाजनको विषय सम्बोधन गर्न तथा उन्मुलन गर्न अपनाइएका उपायहरूको सम्बन्धमा जानकारी प्रदान गर्ने;
 - ख) औपचारिक र अनौपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत महिलाहरू, विशेषगरी घरेलु काममा संलग्न कामदारहरू, मा सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी अधिकारका सम्बन्धमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने र योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐनमा व्यवस्था गरिए बमोजिमको सुरक्षणको कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त श्रोतहरू व्यवस्था गर्ने;
 - ग) यौनजन्य दुर्व्यवहारका घटनामा मौन रहने संस्कारको अन्त्य गर्न, गोप्य र सुरक्षित उजुरी संयन्त्र स्थापना गर्न र कार्यस्थलमा यौनजन्य दुर्व्यवहारका पीडितहरूको न्यायमा पहुँचको लागि सहजीकरण गर्न सार्वजनिक र निजी क्षेत्रका कामदार र रोजगारदाताहरूलाई यौनजन्य दुर्व्यवहार विरुद्धको आचारसंहिता र कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य दुर्व्यवहार (नियन्त्रण) ऐनको सम्बन्धमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने;
 - घ) घरेलु काम र मनोरञ्जन क्षेत्र लगायत श्रम ऐनले समेट्ने सम्पूर्ण क्षेत्रमा महिलाहरूको अवस्था प्रभावकारी रूपमा अनुगमन गर्न र श्रम बजारमा महिलाहरूको न्यायमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न राष्ट्रिय श्रम निरीक्षण प्रणालीको गुणस्तर र क्षमता सुदृढ गर्ने ।

आप्रवासी महिला कामदार

३६. पक्ष राज्यले नेपाली कामदारहरूको सुरक्षाका लागि जोर्डन र कतारसँग श्रम सम्झौता तथा बहराइन, इजरायल, जापान, गणतन्त्र कोरिया र संयुक्त अरब एमिरेट्ससँग समझदारीपत्र सम्पन्न गरेको विषयका सम्बन्धमा यस समिति प्रशंसा गर्दछ । तर समिति देहायका विषयहरूमा सरोकार व्यक्त गर्दछ:-

- क) वैदेशिक रोजगार ऐन र आप्रवासी महिला घरेलु कामदार निर्देशिका अन्तर्गत महिलाहरूको वैदेशिक रोजगारमा पहुँच उपर बन्देज रहेको ;
 - ख) आवतजावत सम्बन्धी स्वतन्त्रतामा बन्देज र प्रस्थान पूर्वको प्रशिक्षण सिमित रहेको कारणबाट महिलाहरूले विभेदकारी प्रचलन, शारीरिक दुर्व्यवहार र यौनजन्य कुटपिट, बाध्यकारी श्रम र असमान पारिश्रमिकको पीडा खेप्नु परेको,
 - ग) पक्ष राज्यमा फर्किने नेपाली आप्रवासी महिला घरेलु कामदारहरूको पुनर्स्थापनाको लागि सहयोग संयन्त्रको अभाव रहेको ।
३७. दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य ८.८ लाई पुनःस्मरण गर्दै आप्रवासी कामदारहरू लगायत सम्पूर्ण कामदारहरू, विशेषगरी महिला कामदारहरू, को श्रम अधिकारको सुरक्षा गर्ने र सुरक्षित कार्य वातावरण प्रवर्द्धन गर्न समिति पक्ष राज्यलाई देहायका सिफारिस गर्दछ:-
- क) विदेशमा काम गर्न प्रयत्नरत महिलाहरू उपर लगाइएको सम्पूर्ण विभेदकारी बन्देज खारेज गर्ने लगायत आप्रवासी महिला घरेलु कामदार सम्बन्धी निर्देशिकाको शीघ्र परिमार्जन गरी पक्ष राज्यभित्र र बाहिर रोजगारीमा महिलाको समान पहुँच प्रत्याभूत गर्ने ;
 - ख) सम्पूर्ण दुई पक्षीय सम्झौताहरूमा श्रम ऐनमा व्यवस्था गरिएको घरेलु काम लगायतसँग सम्बन्धित मापदण्डहरू समावेश गर्ने र प्रस्थान पूर्व र आगमन पश्चात लैङ्गिक संवेदनशील अभिमुखीकरण सेवा अभिवृद्धि गर्ने, वैदेशिक रोजगार, गन्तव्य मुलुकमा र वैदेशिक रोजगार ऐन अन्तर्गतको आप्रवासी महिलाको अधिकार र ती अधिकार दाबी गर्नेसम्बन्धी कानूनी सचेतना समावेश गर्ने ;
 - ग) पक्ष राज्यमा फर्किने नेपाली आप्रवासी महिलाको समाजिक पुनर्स्थापनाको लागि एक नीति अवलम्बन गर्ने र सेवा व्यवस्था अभिवृद्धि गर्ने ;
 - घ) अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको घरेलु कामदार सम्बन्धी महासन्धि, २०११ (नं १८९) अनुमोदन गर्ने ।

स्वास्थ्य

३८. समिति निःशुल्क र विभेदरहित स्वास्थ्य सेवा र विद्यालयको पाठ्यक्रममा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी विषय समावेश गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको सार्वजनिक स्वास्थ्य सम्बन्धी विधेयक उपर भइरहेको छलफलको प्रशंसा गर्दछ । तर समिति देहायका विषयमा सरोकार राख्दछ:-
- क) विद्यालयमा प्रदान गरिने प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी शिक्षाले अनिच्छित गर्भधारण र त्यसका परिणामबाट सुरक्षित हुन आवश्यक ज्ञान र जीवनोपयोगी सीपका सम्बन्धमा विद्यार्थीहरूलाई प्रशिक्षित नगर्ने;
 - ख) पक्ष राज्यमा गर्भपतनलाई अपराधको रूपमा परिभाषित गरिएको छ तथापि एक अनुमान अनुसार करिब ६२ प्रतिशत अनिच्छित गर्भाधान गर्भपतनमा अन्त्य हुने र तीमध्ये आधा भन्दा बढी गर्भपतन गैरकानूनी ढङ्गले आमाको जीवन र स्वास्थ्य जोखिममा पारी गरिने कुरा इङ्गित गर्दछ;
 - ग) उच्च गुणस्तरीय यौनजन्य र प्रजनन स्वास्थ्य सेवा तथा सूचनामा महिला र बालिकाहरूको पहुँच अपर्याप्त रहेको परिणामस्वरूप उच्च मातृमृत्यु दर, पाठेघर खस्ने समस्या, प्रसवसम्बन्धी फिस्टुला, पाठेघरको मुखको क्यान्सर र प्रजनन नली संक्रमण विद्यमान रहेको;
 - घ) दलित, आदिवासी जनजाती महिला, अपाङ्गता भएका महिला, समलिङ्गी महिला, विलिङ्गी, परलिङ्गी महिला तथा अन्तरलिङ्गी व्यक्ति, वेश्यावृत्तिमा संलग्न महिला र दुर्गमा क्षेत्रका महिलाहरू विरुद्ध स्वास्थ्य सेवा प्रदायकहरूद्वारा भेदभाव गरिने गरेको ।

३९. महिला र स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित सामान्य सिफारिस नं २४ (१९९९) को मर्म अनुरूप र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य ३.१, विश्व मृत्युदरको न्यूनीकरण, र लक्ष्य नं ३.७, बमोजिम यौनजन्य र प्रजनन स्वास्थ्य उपचार सेवामा विश्वव्यापी पहुँच सुनिश्चित गर्न समिति पक्ष राज्यलाई देहायका सिफारिस गर्दछः-

- क) शिक्षाको सबै तहमा यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य र अधिकार, कलिलो उमेरमा हुने गर्भधारण रोकथामको लागि जिम्मेवार यौन व्यवहार र उपायहरू तथा यौन सम्पर्कबाट सर्ने संक्रमणसम्बन्धी जानकारी समावेश गरी उमेर सुहाँउदो र लैङ्गिक संवेदनशील, बृहत यौन शिक्षा सम्बन्धी पाठ्यक्रम तयार गर्ने र ती पाठ्यक्रम अध्यापन गराउन शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई प्रशिक्षण दिने;
- ख) सम्पूर्ण परिस्थितिमा गर्भपतनलाई अपराध नमान्ने, जबर्जस्ती करणी, हाडनाता करणी, शिशुलाई हुने गम्भीर अपाङ्गता, आमाको जीवनमा जोखिम हुँदाका अवस्थाहरूमा गर्भपतन वैधानिक हुने व्यवस्था थप गर्ने र कम्तिमा पनि आमाको स्वास्थ्यमा जोखिम भएको अवस्थामा गर्भपतनलाई वैधानिक बनाउने गरी सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार सम्बन्धी ऐन संशोधन गर्ने र सुरक्षित गर्भपतन क्लिनिक र सेवाहरू सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि गर्न पर्याप्त स्रोत वितरण गर्ने;
- ग) विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकनका बखत गरिएका प्रतिबद्धताहरूको मर्म अनुरूप हुने गरी ग्रामीण र दुर्गम क्षेत्र लगायतका सम्पूर्ण महिलाहरू र बालिकाहरूको उच्च गुणस्तरीय र उमेर सुहाँउदा यौनजन्य र प्रजनन स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न उपायहरू सुदृढ गर्ने र पर्याप्त स्रोत वितरण गर्ने;
- घ) दलित, आदिवासी जनजाती महिला, अपाङ्गता भएका महिला, समलिङ्गी महिला, विलिङ्गी, परलिङ्गी महिला तथा अन्तरलिङ्गी व्यक्ति, वेश्यावृत्तिमा संलग्न महिला र दुर्गम क्षेत्रका महिलाहरू विरुद्ध स्वास्थ्य सेवा प्रदायकहरूद्वारा भेदभाव अन्त्य गर्ने ।

सुविधाबाट वञ्चित महिलाहरूको समूह

४०. समिति संविधानको धारा १८(३) मा दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सीमान्तीकृत, किसान, श्रमिक, युवा, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, गर्भावस्थाका व्यक्ति, अशक्त वा असहाय, पिछडिएको क्षेत्र र आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्य लगायत नागरिकको सशक्तीकरणका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्ने सम्बन्धी प्रावधानको स्वागत गर्दछ । तर समिति देहायका विषयहरूमा सरोकार राख्दछः-

- क) संविधानमा आदिवासी जनजाति महिलाहरूको अधिकारको पहिचानको अभाव र आदिवासी जनजातिहरूको आत्मनिर्णयको अधिकारको पहिचानको अभाव रहेको;
- ख) सन् २०११ को जातीयतामा आधारित भेदभाव र छुवाछुत (कसूर तथा सजाय) ऐन जस्ता अल्पसंख्यक समूहमा पर्ने व्यक्तिहरूका विरुद्ध हुने भेदभावबाट सुरक्षा सम्बन्धी कानूनहरूको कार्यान्वयन अपर्याप्त रहेको;
- ग) पक्ष राज्यको आर्थिक विकास र गरिबी सूचकहरूले दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारु महिलाहरू, उत्पीडित वर्गका महिलाहरू, हिन्दु समुदायका विधवा महिलाहरू र ग्रामीण क्षेत्रका महिलाहरूमा न्यून प्रतिफल प्राप्त भएको सन्दर्भमा सन् २०१५ को भूकम्पले खाद्य असुरक्षाको समस्या गम्भीर बनाएको र ती समूहका महिलाहरूको प्राकृतिक श्रोतहरू, आवास, सुरक्षित खानेपानी र ऋण सुविधामा पहुँचको अभाव रहेको ।

४१. ग्रामीण महिलाहरूको अधिकार सम्बन्धी समितिको सामान्य सिफारिस नं ३४ (२०१६) र जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा प्रकोपको जोखिम न्यूनीकरण गर्ने लैङ्गिकता सम्बन्धी आयामहरू सम्बन्धी सामान्य सिफारिस नं ३७ (२०१८) को मर्म अनुरूप समिति देहायका सिफारिस गर्दछ:-

- क) आदिवासी जनजाति मानिसहरूको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघको घोषणापत्रको मर्म अनुरूप, आदिवासी जनजाति महिलाहरूको अधिकार, विशेषगरी आत्मनिर्णयको अधिकारलाई स्पष्ट रूपले मान्यता दिने गरी संविधान संशोधन गर्ने;
- ख) विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकनका क्रममा गरिएका प्रतिबद्धताहरूको मर्म अनुरूप हुनेगरी जातीयतामा आधारित भेदभाव र छुवाछुत (कसूर तथा सजाय) ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न सम्पूर्ण आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्ने;
- ग) विभिन्न प्रकारका भेदभाव खेपिरहेका आदिवासी जनजाति, दलित महिला, ग्रामीण महिला, अपाङ्गता भएका महिला र हिन्दु समुदायमा विधवा महिलाका साथै द्वन्द्व र प्राकृतिक प्रकोपबाट प्रभावित महिलाहरू लगायतका महिलाहरूको स्वास्थ्य सेवा, शिक्षा, सुरक्षित पानी र सरसफाई सेवा, खाना, उर्बर जमीन, प्राकृतिक स्रोत, आवास, ऋण र आय आर्जन गर्ने अवसरमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न विशेष अवसरहरू सम्बन्धी संवैधानिक प्रावधानहरूको मर्म अनुरूप हुने गरी स्पष्ट समय तालिका सहित अस्थायी विशेष उपायहरू अवलम्बन गर्नुका साथै राष्ट्रपति महिला उत्थान कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

विवाह र परिवार सम्बन्धी विभेदकारी कानून

४२. यस समिति सन् २०१५ मा लागू भएको लैङ्गिक समानता कायम गर्न र लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्न केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐनले मुलुकी ऐनमा रहेको सम्पूर्ण विभेदकारी व्यवस्थाहरू हटाएको सम्बन्धी पक्ष राज्यले दिएको जानकारीलाई ध्यानमा लिएको छ । तर हाल अपराध संहिता र देवानी संहिताले मुलुकी ऐनको प्रतिस्थापन गरे तापनि नेपाली महिलाहरूले विवाह र सम्बन्धविच्छेदका सम्बन्धमा पुरुषसह समान अधिकार उपभोग गर्न नपाएको कुरा प्रति समितिको सरोकार रहेको छ । यस समिति विशेषगरी देहायका विषयमा सरोकार व्यक्त गर्दछ:-

- क) देवानी संहिताले बहुविवाहलाई निषेध गरे तापनि महिलाले बच्चाहरू जन्म दिए पश्चात् सो बच्चाको बुबासँग स्वतन्त्र विवाह भएको मानिने व्यवस्था;
- ख) विवाह दर्ता अनिवार्य नरहेको कारणले गर्दा दर्ता नभएका वा परम्परागत रूपमा विवाह भएका महिलाहरूलाई कानूनी अधिकार दाबी गर्न बाधा हुने कुरा;
- ग) अपराध संहिताले बाल विवाहलाई अमान्य र बदर हुने व्यवस्था गरेपनि देवानी संहिताले सो अनुरूप व्यवस्था नगरेको र अपराध संहिताको दफा १७३(१) र (३) मा बालविवाह दण्डनीय बनाए तापनि बाल विवाह आम रूपमा प्रचलनमा रहेको;
- घ) केही समुदायहरूमा पतिले तीन पटक तलाक दिएपछि सम्बन्ध विच्छेद हुने जस्तो विभेदकारी परम्परा प्रचलनमा रहेको;
- ङ) महिलाले पतिलाई खान लाउन नदिएकोमा, पतिसँग नबसेमा, पति उपर शारीरिक वा मानसिक हानि पुऱ्याएमा वा पुऱ्याउने योजना बनाएमा वा महिलाको अन्य पुरुषसँग यौन सम्बन्ध राखेको ठहरी सम्बन्धविच्छेद भएमा निजले सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकारबाट वञ्चित हुनुपर्ने देवानी संहिताको विभेदकारी व्यवस्था;
- च) देवानी संहितामा रहेको पैतृक सम्पत्ति र अंशमा छोरा र छोरीको समान अवस्था सम्बन्धी व्यवस्थाको अपर्याप्त कार्यान्वयन ।

४३. विवाह र पारिवारिक सम्बन्धमा समानतासम्बन्धी सामान्य सिफारिस नं २९ (१९९४) र विवाह, पारिवारिक सम्बन्ध र त्यसको समाप्तिबाट हुने आर्थिक परिणाम सम्बन्धी सामान्य सिफारिस नं २९ (२०१३) अनुरूपसमिति पक्ष राज्यलाई देहायका सिफारिस गर्दछः-

- क) सबै प्रकारका बहुविवाहलाई गैरकानूनी बनाउन, महिलाले बच्चालाई जन्म दिएमा उक्त बच्चाको बुबासँग स्वतः विवाह हुने देवानी संहिताको प्रावधान खारेज गर्ने र महिलाले स्वतन्त्र र पूर्ण सहमतिमा मात्रै विवाह गर्ने सुनिश्चित गर्न कानूनी सुरक्षाको स्थापना गर्ने;
- ख) दर्ता नगरिएका विवाह अन्तर्गतका र सो विवाह तथा बहुविवाहको समाप्तिबाट उत्पन्न हुने महिलाको अधिकारको संरक्षण गर्न कानूनी व्यवस्था गर्ने, धार्मिक र परम्परागत विवाह लगायतका सम्पूर्ण विवाहहरूको दर्ता अनिवार्य गर्ने र अपराध संहितामा व्यवस्था गरिएको विवाहको लागि आवश्यक न्यूनतम उमेरहदको प्रावधानको पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने;
- ग) बाल विवाहको प्रचलन उन्मुलन गर्ने र सम्पूर्ण बालविवाह बन्द घोषित हुने, बालविवाह हुने बालबालिकाहरू दण्डित नहुने र त्यस्तो सम्बन्धको समाप्ति पश्चात निजहरूको अधिकारमा पहुँच हुने कुराको सुनिश्चितता गर्ने;
- घ) विवाह र सम्बन्ध विच्छेदको विषयमा समानता प्रवर्द्धन गर्ने कानूनी र नीतिगत उपायहरू मार्फत पतिले तीन पटक तलाक दिएपछि सम्बन्ध विच्छेद हुने प्रचलन उन्मुलन गर्ने;
- ङ) महिलाले वैवाहिक सम्बन्धको समयमा परिवारको आर्थिक अवस्था सुधारमा योगदान दिएको विषयलाई मध्यनजर गर्दै सम्बन्ध विच्छेद हुने आधार, कारण र वित्तीय परिणामका सम्बन्धमा लगायत सम्बन्ध विच्छेद सम्बन्धी महिला र पुरुषको समान अधिकार प्रत्याभूत गर्ने;
- च) जग्गा जमिन लगायतका अंशमा महिला र पुरुषको समान अधिकारसम्बन्धी कानूनी प्रावधानहरू लागू गर्ने ।

तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण

४४. लिङ्ग, भौगोलिक अवस्थिति र अन्य सान्दर्भिक कारणहरूको आधारमा, विशेषगरी महिला विरुद्ध हुने लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा, बेचबिखन, वेश्यावृत्तिमा हुने शोषणका सम्बन्धमा विविधिकृत तथ्याङ्कको अभाव प्रति समिति आफ्नो सरोकार व्यक्त गर्दछ । त्यसले गर्दा महिलाहरूलाई उनीहरूको मानव अधिकार प्रयोग अभिवृद्धि गर्न बनाइएका नीति तथा कार्यक्रमहरूको असर र प्रभावकारिताको मूल्याङ्कन गर्न वञ्चित गर्दछ ।

४५. समिति पक्ष राज्यलाई लिङ्ग, लैङ्गिकता, उमेर, जातीयता, जात, वैवाहिक अवस्था, अपाङ्गता र व्यवसायको आधारमा विविधिकृत तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न जनगणना सम्बन्धी ऐनको अविलम्ब परिमार्जन गर्न र सम्पूर्ण राज्यका नीति र कार्यक्रमबाट त्यस्तो तथ्याङ्क सङ्कलन अनिवार्य बनाउन सिफारिस गर्दछ ।

महासन्धिको धारा २०(१) को संशोधन

४६. यस समितिले पक्ष राज्यलाई महासन्धिको धारा २०(१) मा भएको संशोधन अविलम्ब स्वीकार गर्न प्रेरित गर्दछ ।

बेईजिङ्ग घोषणापत्र र कार्ययोजना

४७. समिति पक्ष राज्यलाई महासन्धिको व्यवस्थाहरू कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा बेईजिङ्ग घोषणापत्र र कार्ययोजनाको प्रयोग गर्न आह्वान गर्दछ ।

प्रचार प्रसार

४८. समिति पक्ष राज्यलाई यी निश्कर्ष सुझावहरूको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि यसलाई पक्ष राज्यको आधिकारिक भाषामा समयमा नै राज्यको सबै तहका सम्बन्धित निकायहरू (राष्ट्रिय, प्रदेशस्तर र स्थानीय) मा विशेषगरी सरकार, मन्त्रालयहरू, संघीय संसद् र न्यायापालिकामा प्रचार प्रसार गर्न अनुरोध गर्दछ ।

प्राविधिक सहायता

४९. समिति पक्ष राज्यलाई महासन्धि आफ्नो विकासका प्रयासहरूसँग जोड्न र यस सन्दर्भमा क्षेत्रीय तथा अन्तराष्ट्रिय प्राविधिक सहयोग प्राप्त गर्न सिफारिस गर्दछ ।

अन्य महासन्धिहरूको अनुमोदन

५०. समिति पक्ष राज्यले अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार सम्बन्धी नौ वटा^१ प्रमुख दस्तावेजहरूको पालना गरेको खण्डमा महिलाहरूले निजहरूको जीवनको सम्पूर्ण पक्षहरूमा मानव अधिकार र मौलिक स्वतन्त्रता उपभोग गर्न पाउने कुरा व्यक्त गर्दछ । तसर्थ, पक्ष राज्य हालसम्म पक्ष नभएका आप्रवासी कामदारहरू र तीनका परिवारहरूका अधिकारको सुरक्षा सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महासन्धि र बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका सबै मानिसहरूको सुरक्षा सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महासन्धिको अनुमोदन गर्न समिति प्रोत्साहन गर्दछ ।

निश्कर्ष सुझाव परिपालनाको जानकारी

५१. समिति पक्ष राज्यलाई प्रकरण ३१ (क)-(ख) र ४३ (ख) र (ग) मा उल्लेखित सिफारिसहरूको कार्यान्वयन गर्न चालिएका आवश्यक कदमसम्बन्धी लिखित जानकारी दुई वर्षभित्र प्रदान गर्न अनुरोध गर्दछ ।

अर्को प्रतिवेदनको तयारी

५२. समिति पक्ष राज्यलाई सन् २०२२ नोभेम्बरसम्म अन्तिम म्याद रहेको आफ्नो सातौँ आवधिक प्रतिवेदन पेश गर्न अनुरोध गर्दछ । यस प्रतिवेदनमा प्रतिवेदन पेश गर्ने म्यादसम्मको सम्पूर्ण अवधि समेटिनुपर्छ र सो प्रतिवेदन समयमा नै पेश गर्न अनुरोध गर्दछ ।

५३. समिति पक्ष राज्यलाई Common Core Document र महासन्धि विशेषको दस्तावेज सम्बन्धी निर्देशिका लगायत अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार महासन्धि अन्तर्गतको प्रतिवेदन सम्बन्धी निर्देशिकाको अवलम्बन गर्न अनुरोध गर्दछ ।

१. आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, नागरिक र राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, सबै किसिमका जातीय भेदभा उन्मुलन गर्ने सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महासन्धि, महिला विरुद्ध सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलन गर्ने सम्बन्धी महासन्धि, यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजाय विरुद्धको महासन्धि, बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, आप्रवासी कामदारहरू र तीनका परिवारहरूका अधिकारको सुरक्षा सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महासन्धि र बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका सबै मानिसहरूको सुरक्षा सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महासन्धि ।

संयुक्त राष्ट्र संघीय महिला विरुद्ध भेदभाव उन्मूलन गर्ने समितिको
७१औं सत्रमा भएको नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदन माथिको छलफलको
दौरानमा नेपाल सरकार तथा नागरिक समाजको सहभागिताको भलकहरु

महिला, कानून र विकास मञ्च (FWLD)

७२, आदर्श मार्ग, थापाथली

पो.ब.नं. २६५३८, काठमाडौं, नेपाल

फोन नं. ८२३३५२८/८२३३५२५

फ्याक्स : ८२८०६२७

इमेल : fwld2013@gmail.com

Website : www.fwld.org